

Cumhuriyet (1928-1973) Döneminde Sürdürülen Sağlık Geliştirilmesi Mücadelesinde Halk Sağlığı Temaları*

Public Health Themes in The Struggle to Promotion Health During The Republic (1928-1973)

Nurhan Meydan Acımişⁱ, Bilge Betül Kılıçⁱⁱ

ⁱDoç Dr, Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, <http://orcid.org/0000-0001-9616-1033>

ⁱⁱAr Gör, Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0002-7307-3548>

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sağlıkla ilgili sorunlar oldukça fazlaydı. Anadolu'da halkın hijyen konusunda ve sağlık eğitiminde sorunları vardı. Bu dönemde hekim, hemşire ve ebe sayıları oldukça azdı. Sıtma, verem, trahom gibi salgın hastalıklar halk arasında çok sık görülmekte ve önemli sağlık sorunlarına yol açmaktaydı. Bu yüzden Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında koruyucu sağlık hizmetleri büyük önem arz etmekteydi. Bu dönemde dikey örgütlenme modeli ile sağlık hizmet sunumu benimsendi. Verem savaş dispanserleri, sanatoryum hastaneleri ve yerel idarelere örnek olması amacıyla Numune Hastaneleri kuruldu. Sağlık personeli sayıca artırılırken, hekim hemşire ve ebelerin mesleki eğitimine önem verildi. Hekimlere zorunlu hizmet görevi getirildi. Sağlıkla ilgili mevzuatlar yayınlandı. Afiş, broşür, radyo gibi iletişim araçlarıyla önemli sağlık sorunları ile ilgili halk eğitimlerinin yapılmasına özen gösterildi. Halka yönelik sağlık temalı belgesel filmler çekildi. Bu çalışmada, 1928-1973 tarihleri arasında ülkemizde verilen sağlığı geliştirme mücadelesi içinde yer alan halk sağlığı eğitimine tarihsel bakışa yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, halk sağlığı, tarih

ABSTRACT

Health-related issues in the Republic of Turkey's first years was quite high. People in Anatolia had problems in hygiene and health education. During this period, the number of physicians, nurses and midwives were very low. Epidemic diseases such as malaria, tuberculosis and trachoma were very common among the people and caused important health problems. Therefore, preventive health services were of great importance in the foundation years of the Republic. During this period, the vertical organization model and health service delivery were adopted. Numune Hospitals were established to set an example for tuberculosis dispensaries, sanatorium hospitals and local administrations. While the number of health personnel was increased, importance was given to the vocational training of physicians, nurses and midwives. Compulsory service duty was imposed on physicians. Regulations regarding health have been published. It was paid attention to provide public trainings on important health problems with communication tools such as posters, brochures and radio. Documentary films on health were shot for the public. In this study, a historical perspective is given to public health education, which took place in the struggle for health promotion in our country between 1928-1973.

Keywords: Health promotion, public health, medical history

*Lokman Hekim Dergisi, 2021; 11 (1): 30-39

DOI: 10.31020/mutfd.784510

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi - Received: 24 Ağustos 2020; Kabul Tarihi - Accepted: 12 Ocak 2021

İletişim - Correspondence Author: Nurhan Meydan Acımiş <nurhan88@hotmail.com>

Giriş

Salgın hastalıklarla mücadele, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında devlet politikası olarak önemli bir yere sahiptir. Milli mücadelenin ardından yaşanan sosyoekonomik yıpranma, insan gücü yetersizlikleri ve sağaltımda yetersiz kalma gibi birçok sağlık sorunu mücadelede güçlükleri beraberinde getirmiştir. Bu gerçekler Türkiye'de, 1923-1945 yıllarında koruyucu hekimlik hizmetleri açısından önemli adımların atılmasını gerektirmiştir. Bu yıllarda Sağlık Bakanlığına bağlı sıtma, trahom, frengi, tifüs, tifo, gibi sık görülen hastalıklarla mücadele tesisleri ve veremle mücadele için sanatoryumlar kuruldu. Ayrıca Ankara'da Hıfzısıhha Enstitüsü kurularak bulaşıcı hastalıklar için aşı ve serum üretilmeye başlandı. Bakanlık, hastane hizmetlerini yürüten yerel idarelere yol gösterme amacıyla beş Numune Hastanesi kurmuştur. 1946 yılından sonra yeni bir sağlık planı hazırlanarak önceki yıllarda örgütlenememiş olan birinci basamak sağlık hizmetlerine önemli yer verilmiş; 20 köye birinci basamak sağlık hizmeti sunan merkezler, ilçelere ise 10-25 yataklı tedavi kurumları yapılmıştır. 1950-1960 yılları arasında Dünya Sağlık Teşkilatı ve UNICEF ile işbirliği yapılarak koruyucu hekimlik hizmetlerinin gelişmesi sağlamış ve dönemin bulaşıcı hastalıklarıyla mücadeleye önem verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına göre sağlık çalışanlarının sayısı yaklaşık 10 kat artırılmış, yabancı uzmanların görüşlerini içeren raporlar hazırlanmış, bu sayede birinci basamaktaki eksiklikler ortaya çıkarılmıştır. 5 Ocak 1961 tarihinde Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun kabul edilmesiyle bireyin sağlık hizmetlerinden eşit şekilde yararlanabileceği güvence altına alınmıştır. Hemen ardından 16 Ekim 1962'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kabul edilmiştir. Bu plan ile birlikte "Sağlık Hizmetinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun" ilkeleri esas kabul edilerek hemşire, ebe eğitimi ve sayılarının artırılması hedeflenmiştir.¹

Uygulanan tüm politikalar sağlığın geliştirilmesine katkı sunarken; kitap, kitapçık, dergi, film, broşür afiş gibi görsel materyaller de halkın bilinçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu çalışma, ülkemizde milli mücadele ile başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile devam eden sağlığı geliştirme mücadelesinde halk sağlığı eğitimine ilişkin detayları ortaya koymak ve sonuçları envanter nitelikte bir kaynakta toplamak amacı ile planlanmıştır.

Genel Bakış

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve 11 Nisan 1920'de Meclisi Mebusan'ın dağıtılmasının ardından Ankara'da toplanan Mebuslar Mustafa Kemal'in büyük gayreti sonucunda 23 Nisan 1920'de tekrar faaliyete başlamıştır. Büyük Millet Meclisi 1 Mayıs 1920 günü toplantısında Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği hükümet üyelerinin seçimi konusunda ilk önerge ile hükümetin hangi vekilliklerden oluşacağı belirlenmiş, bunlar arasında Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti de yer almıştır. 02 Mayıs 1920'de yapılan oylama ile tasarı kanunlaşmış, 03 Mayıs 1920'de yapılan oylama ile Dr. Adnan Bey 127 kabul oyu ile ilk sağlık bakanı olarak seçilmiştir. Bu tarihten itibaren hem milli mücadelenin zor günlerinde hem de cumhuriyetin ilanından sonra Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine büyük görevler düşmüştür. Sonrasında adında değişikliğe gidilmiş vekâlet "Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti" olmuştur.²

1925 yılı Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti bütçesi görüşmelerinde; Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey (Abdullah Tunalı Hilmi: 1871-1928) "halkın sağlıklı beslenme ve halk sağlığı konularında bilinçsiz olduğunu, çocuk ölümlerinin önlenmesi için çocuk bakımı konusunda bilgilendirme yapılması, gebe kadınların bakımı ve özellikle doğumundan üç yaşına kadar çocukların nasıl bakılacağı konusunda halkın bilgilendirilmesi için broşür, film vb. yollarla bilgilendirmelerin ücretsiz yapılması gerekliliği" üzerinde durmuştur.²

Toplantıda sivil ve askerî sağlık örgütünün birleştirilmesi, uyuşturucu maddelerden halkın korunması, sanatoryum sayılarının artırılması istenmiş, süt çocuklarının bulamaçla beslenip, uyusun diye afyon verildiği belirtilmiş ve en kısa zamanda çocuk ve göz doktoru yetiştirme yoluna gitmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Vekil Dr. Refik Bey bunlara açıklık getirmek üzere yaptığı konuşmada; sağlık personel sayısını artırmak üzere İstanbul ve Sivas'ta okul açıldığını, ebelik için kurslar düzenlendiğini, İstanbul'daki sanatoryumun açılıp, hastaları kabule başladığını, hastaneler için röntgen cihazları, laboratuvar araştırmalar için 80 mikroskop getirttiklerini, sıtma için 5 ton kinin alındığını söylemiştir. Vekâlet'in gider bütçesi 4.860.205 lira olarak kabul edilmiş, aynı yıl Maarife 7.742.508 lira, Adliyeye 6.013.722 lira, Dahiliyeye 4.949.616 lira ayrılmıştır.³

Erken Cumhuriyet döneminin temel problemi eğitimsizlik ve hijyen koşullarının yetersizliği idi. Bunun en önemli sebebi ise köyler, kasabalar hatta şehirlerde dahi kanalizasyon şebekelerinin olmamasıydı. Bataklık arazilerin çok olması başka bir sorundu. Şüphesiz bunun altında yatan çok sayıda sebep vardı. Öncelikli olarak küçük köy evleri ve kalabalık nüfus ilk göze çarpan sebeplerdi. Bazı bölgelerde insanlar ahır sekisi denilen yerlerde kış aylarında hayvanlarla birlikte yaşıyordu. Tuvaletler evlerin hemen yanına inşa edildiği için kanalizasyon suları ile içme suları birbirine karışıyordu. Tüm bunlar salgın hastalıkların kısa süre yayılmasına yol açıyordu.⁴

Sağlık Bakanlığı, sağlık hizmetlerinin yanında koruyucu sağlık hizmetlerine verdiği önemin göstergesi olarak sağlık propagandasına önem vermiştir. Bu açıdan; Sıhhiye ve İçtima-i Muavenet Vekaletince, Sıhhi Müze Atlası, Muhittin Celâl Duru'nun "Sağlık Bakımından Köy ve Köycülük", Reşit Galip'in "Dört Azgın Canavar" ve Ankara Sıtma Mücadele Merkez Tabibi Dr. Ata Ünalın tarafından "Sıtma: Sıtmalı Yerlerde Çalışan ve Yaşayanlara Pratik Bilgiler" gibi doğrudan halkın anlayabileceği biçimde yazılmış kitapların yanında film, broşür vs. yoluyla halk bilgilendirilmeye çalışılmıştır.¹

Kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı erken Cumhuriyet döneminde geniş halk kitlelerine ulaşabilmek için Sıhhiye Vekâleti tarafından yoğun bir propaganda faaliyetine girişilmiştir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunmak hususunda halkın bilinç seviyesini yükseltmek için anlaşılabilir tarzda kitapçıklar basılarak sağlık teşkilatı aracılığıyla halka ulaştırılmaya çalışılmıştır. Nüfusun yarısına yakınının sıtma hastalığı taşıyıcısı olduğu bilindiğinden sakınma çareleri konusunda kapsamlı bir çalışma yapıldı. Çocuk bakımı hakkında anneleri bilinçlendirmek için hazırlanan kitapçıklardan 100 bin adet basılarak köylere kadar bütün ailelere ücretsiz şekilde ulaştırılmıştır.⁴ **Tablo 1**'de 1925-1930 yıllarında halkı bilinçlendirmek için hazırlanan kitap/kitapçıkların konularına göre sayıları verilmiştir.⁴

Tablo 1. 1925-1930 yıllarında halkı bilinçlendirmek üzere hazırlanan kitap / kitapçıklar⁴

Kitap/ kitapçık adı	Baskı sayısı
Sıtma öğütleri	30000
Kuşpalazı hastalığı nedir ve hastalıktan nasıl korunulmalıdır ?	10000
Trahom hakkında halka nesayih	10000
Kızıl hastalığı ve korunma çeşitleri	10000
Sıhhi müze rehberi	30000
Sıhhi müze atlası	1000
Annelere nasihat	100000

Dr. Refik Saydam, propaganda çalışmalarını "halk sağlığı eğitimi" olarak tanımlıyordu. Sağlık propagandası ile vatandaşlık eğitimi iç içe geçmişti. Her hafta radyodan konuşmalar yapılıyor, hijyene dair filmler kent ve kasabalarda gösteriliyor, sağlık müzeleri oluşturuluyor ve sağlık sergileri düzenleniyordu.⁵ 1923 yılından itibaren halk eğitimi çalışmalarında afiş, broşür, kitap ve dergiler basılarak dağıtımına başlanılmıştır (**Tablo 2**).⁶ Kimi zaman sayısı yüz binleri bulan bu malzemeler genellikle halk odaları, ordu, okul, jandarma, polis, sanayi kurumları gibi mekânlar aracılığıyla halka iletiliyordu (**Şekil 1**).⁶

Tablo 2. Sağlık Eğitimi Çalışmaları 1923-1972⁶

YIL	AFİŞ		BROŞÜR		KİTAP ve DERGİ		RADYO
	Basılan	Dağıtılan	Basılan	Dağıtılan	Basılan	Dağıtılan	Televizyon
1923-48	730 000	700 000	5 150 000	5 000 000	146 000	-	-
1949-50	8 400	6 377	135 000	169 756	33 000	-	-
1951-52	9 900	8 212	2 884 000	2 225 513	20 500	-	-
1953-54	15 000	18 569	625 000	534 359	48 500	-	-
1955-56	53 000	945	470 500	393 247	30 115	-	-
1957-58	-	2 024	199 000	168 949	17 250	-	-
1959-60	30 000	5 803	490 500	436 850	25 235	-	-
1961-62	51 500	44 474	1 340 000	1 046 936	32 700	-	-
1963-64	50 000	10 419	1 720 000	631 415	29 750	17 500	-
1965-66	177 000	182 113	1 196 000	1 040 054	68 900	32 680	20
1967-68	500 000	289 744	830 550	698 085	200 336	115 619	12
1969-70	350 000	148 941	947 300	1 234 359	118 335	258 545	299
1971-72	358 000	516 574	5 301 200	4 900 000	344 117	138 289	89

Şekil 1. Şiran'da din görevlilerine sağlık eğitimi veriliyor.⁶

Sağlık Eğitiminde Filmler

Sağlık propagandasının önemli bir aracı filmlerdi. Toplum eğitiminde göze ve kulağa hitap ederek önemli bir rol oynayan öğretici ve teknik kapsamlı sağlık konuları ile ilgili filmlerin tedarik edilerek halka gösterilmesine 1928 yılında başlanılmıştır. Yurtdışından getirilen bulaşıcı hastalıklar ve sağlıklı yaşamla ilgili 15 film halka ücretsiz olarak gösterilmiştir (**Tablo 3**).¹⁰

Tablo 3. Maarif Vekaleti tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nden satın alınan filmler (1941)¹⁰

Sıhhat filmleri
"Gıdanın ABC'si"
"Sivrisinekler"
"Sıhhatli Bir Çocuğun Hayatı"
"Gıda ve Sıhhat"
"Dal Taze İken Eğilir, Çocuk Hıfzıssıhhasında Bir Ders"
"Soğuk Algınlığı"

Filmler, sineması olan il ve ilçelere gönderilerek halka gösterilmekteydi (**Şekil 2**).⁶ 1937-1939 yıllarında seyyar projeksiyon cihazları ve filmler temin edilerek elektrikli tesisatı, mevcut sineması olmayan il ve ilçelerdeki halkın sağlık eğitimi için kullanılmıştır. Ayrıca elektrik tesisatı bulunmayan yerlerdeki halkın da sağlık eğitiminden faydalanması için, benzinle çalışan cihazlar ve basit sabit filmler satın alınmıştır. Filmler daha çok frengi, verem, sinek, süt, difteri, diş hijyeni, spor, soğuk, hijyen ve güneş kürü ile ilgiliydi.⁸ Sıhhiye Vekâleti tarafından halk sağlığının korunması temalı 12 film, sinema salonu bulunan bütün şehir ve

kasabalara hazırlanan program dahilinde gönderilmeye başlanmıştır. Filmler nüfus yoğunluğu dikkate alınarak gösterildikleri mahallerde 7 ila 15 gün arasında gösterimde kalmıştır. Bazı büyükşehirlerde ise bir ay süresince talebe, öğretmen ve ordu mensuplarına kadar geniş halk kitlelerine ücretsiz gösterilmiştir.⁴ Tablo 4'te sağlık alanında gösterilen filmlerin konuları verilmiştir (**Tablo 4**).⁴

Şekil 2. Sağlık eğitimi film çalışmaları.⁶

Tablo 4. Halkı Bilinçlendirmek İçin Gösterilen Filmler⁴

Film adı	İçerik
Sıtma	
Çocuk bakımı	
Vaktiyle üç dost idiler	Frengi
Erken teşhis-erken tedavi	Verem
Teminin dişi	Diş
Senin ağzın	Ağız
Sinek tehlikesi	
İhmalin cezası	Nüfus tezkeresi almayanlar
Uzun ve afiyette yaşamının çaresi	
Sihhi su	
Nezlenin ehemmiyeti	
Sıtma mücadelesinde yeni usuller	

Halk sağlığı eğitiminde önemli bir yer ve etkisi olan filmlerle ilgili daha olumlu bir çalışma yapmak amacıyla 1946'da Bakanlıkta bir sinema ekibi kurulmuştur. Ekibin çalışmalarını daha hızlı bir tempoda yürütülebilmesi için 1956 yılında UNICEF'den gezici nitelikte bir sinema otomobili sağlanmıştır.⁶

1963 yılından itibaren il sağlık müdürlükleri bünyesindeki eğitim ünitelerinin geliştirilmesine önem verilmiş, bu ünitelerin araç ve gereç bakımından donatılmasına çalışılmıştır. Bütçe olanakları çerçevesinde her ile en az bir sinema makinesi, jeneratör ve projeksiyon cihazı temin edilmiş ve tahmini hedef aşılmıştır.⁶

Sağlık Eğitiminde Broşürler ve Afişler

Sağlık eğitiminde kullanılan toplam sayısı 397.000'i bulan broşürler halkevleri yolu ile vilayetlere ücretsiz olarak dağıtılıyordu. 1926 yılında küçük ölçekte başlatılan sağlık broşürleri ve renkli duvar afişlerinin basımı 1936'dan sonra daha da artırılmıştır. 1963 yılından itibaren bastırılan afiş ve broşürler ülkenin sağlık koşulları ve sorunlarına göre hazırlanmıştır. Bunlar genellikle zührevi hastalıklar, çocuk ishali, tifüs, çiçek, trahom,

sıtma, kızıl, tifo, kızamık, diş hastalıkları, okul çağındaki çocuklar ile anneleri için hijyen eğitimi gibi konuları içermekteydi (**Tablo 5**).⁴ Broşürlerde halkın anlayabileceği bir üslup kullanılmış, afişlerin göze daha iyi hitap etmesi sağlanmıştır.⁶

Tablo 5. Halkın Sağlık Eğitimine Yönelik Hazırlanan Afişler⁴

Afiş	İçerik
"Çocuk Ve Fiyatı Termometresi"	Çocuk ölümlerinin çeşitli ülkelerdeki oranlarını gösterir
"Ben Hastalanmak İstemem, Beni Öpmeyiniz"	Bir çocuğun ağzından
"Sağlık Yolu"	
"Sağlık Katanı"	
"Mütetabbiblerin, Cahil Ebelerin Saf Halkı Götürdükleri Hastalık Ve Ölüm Kuyusu"	
"Bir Mektep Çocuğunun 24 Saatlik Programı"	
"Karahummanın Bulaşma Yolları"	
"Çocukları Süte Teşvik"	
"Karasineğin Her Günkü Gezintisi"	
Vitaminler Ve Korudukları Hastalıklar	
"Kızıl Aşısı İçin Halkı Teşvik"	
"Yüzde Yüz Afiyet Esasları"	
"Çocukların Dişleri Hangi Aylarda Çıkar"	
"Sıhhat Kitabı"	
"Bahar Ve Güneşin Sıhhat Ve Afiyete Tesiri"	
"Bir Yaşına Kadar Çocuk Ve Fiyatı"	Memedede ve emzikte olanların karşılaştırılması
"Türkiye'de Frengi"	Tasviri ve nispi
"Güneşin Hayat Veren Şuaatı"	

Bu dönemde sağlık müzesi sayısında da artış gözlenmektedir. Genel sağlık toplantıları vesilesiyle sağlık sergileri açılmıştır. Radyo da propaganda faaliyetlerinin önemli bir parçası olmuştur. Özellikle hijyen konusunda verilen konferanslar halkın dikkatini çekmiştir.⁵

Ek olarak Bakanlık tarafından basılıp dağıtılan teknik yayınlar da mevcuttur. Sağlık hizmetlerinde görevli personelin mesleki bilgilerini arttırmak amacıyla Cumhuriyetten önce 1913'te yayınlanmaya başlanılan ve harp yıllarında çıkarılmayan "Sıhhiye Mecmuası" 1924 yılından itibaren düzenli olarak yayınlanmıştır. Bugün "Sağlık Dergisi" olarak çıkarılan bu yayın, orijinal ve tercüme yazılarla, koruyucu ve tedavi edici sağlık konularında personeli aydınlatmaktadır.⁵

Sağlık Eğitiminde Radyo ve Televizyonlar

1969 yılında Bakanlık ile TRT Kurumu arasında işbirliği çalışmaları başlatılmıştır. 1970 yılında MEB ve TRT ile yapılan işbirliği protokolü ile ilkokul öğrencileri ve yetişkinler seviyesinde radyo ve televizyon programları düzenlenmiştir. Sağlık eğitimi program yazarlarının hazırladığı eğitim programları radyoda yayınlanmak üzere TRT'ye gönderilmiştir (**Tablo 6**).⁶

Tablo 6. Sağlık Haftaları Eğitim Çalışmaları 1963-1972⁶

YILLAR	Seans Sayısı	VEREM		KANSER		DÜNYA SAĞLIK GÜNÜ	
		Dinleyici Sayısı	Seans Sayısı	Dinleyici Sayısı	Seans Sayısı	Dinleyici Sayısı	
1963	7 084	2 639 165	-	-	4 441	1 796 162	
1964	8 129	2 057 416	-	-	22 731	1 964 363	
1965	8 458	3 241 920	-	-	14 218	3 243 073	
1966	16 381	3 691 650	-	-	12 732	2 727 176	
1967	21 827	4 565 674	9 032	1 781 170	10 757	2 077 092	
1968	23 516	3 241 920	-	-	11 787	561 214	
1969	22 568	3 369 028	11 720	1 775 325	11 917	1 994 573	
1970	29 781	2 948 071		Ertelendi		Ertelendi	
1971	42 665	5 086 112	16 907	2 346 882	29 280	1 853 477	
1972	14 935	1 763 780	22 115	2 769 310	26 653	2 589 094	

Halk sağlığını koruma ve halkın eğitilmesi amacıyla radyolarda uzun yıllardır konuşmalar yapılmaktaydı. 1946 yılından itibaren uzman hekimlerce her hafta yapılan radyo sağlık konuşmaları, 1960'a kadar devam etmiştir. 1960'dan sonra Bakanlık adına uzman bir hekim tarafından haftada iki konuşma yapılmaktaydı. Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarından ayrı olarak, hizmete giren diğer il radyolarında da mahalli bölge ve sağlık otoritelerince çeşitli sağlık konularında konuşmalar düzenlendi.⁶

Bakanlık bir taraftan mesleki memur ve uzmanların bilgi düzeylerini artırmak için teknik nitelikte yayın yaparken diğer taraftan halkın anlayacağı sade bir dille yazılı broşür ve kitapçıklar bastırarak halk eğitimi faaliyetinde bulunulmuştur. Çeşitli konularda sağlık ve sosyal yardım bakanlığınca bastırılan broşürler halkevlerine ve bütün illere parasız dağıtılmıştır (**Tablo 7**).⁹

Tablo 7. Halkı bilinçlendirmek için asılan broşürler⁹

Risale ve broşür adı	Adet
"Zührevi Hastalıklar Musaplarına Sıhhi Nasihat Ve Tavsiyeler"	250000
"Annelere Nasihat"	100000
"Çocuk İshali"	100000
"Bit"	100000
"Çiçek"	100000
"Annelere Öğüt"	50000
"Lekeli Humma"	50000
"Karakabarcık-Şarbon"	50000
"Sıhhi Müze Rehberi"	50000
"Trahom Hakkında Halka Nasihat"	50000
"Sıtma Öğütleri"	30000
"Kızıl Hastalığı Ve Korunma Çareleri"	20000
"Karahumma"	10000
"Kızamık"	10000
"Çocuk Bakımı Ve Halk Sağlığı Bilgisi"	10000
"Diş Sağlığı- Diş Temizliği"	10000
"Kuşpalazı Hastalığı Ve Korunma Çareleri"	2000
"Genç Kalınız"	2000
"Köy Sağlık Koruyucularına Sağdıç"	2000
"Okul Sağlık Bilgisi"	1000

Çeşitli sağlık hizmetlerini yurt çapında zamanında ve düzenli bir şekilde duyurmak ve boş bulunan hekimlik kadrolarını duyurmak amacıyla Mayıs 1961'den itibaren "Haberler Bülteni" adı altında yayın çıkarılmaktadır. 1968 yılında daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınan bu bültenin baskı sayısı 1971'de 4000'e ulaşmıştır. "Haberler Bülteni" Bakanlık merkez ve taşra örgütü ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlara düzenli olarak gönderilmektedir.⁶

Ülkemizde ve diğer yabancı ülkelerde tıbbi ve bilimsel alanlarda meydana gelen gelişmeleri ve yurdumuz sağlık sorunlarının çözülmesi için alınacak tedbirleri incelemek üzere 1925 yılından beri ülkemizde çeşitli ulusal ve uluslararası kongreler düzenlenmektedir. Bütün bu kongrelerin yönetim işleri Bakanlık tarafından yapılmaktadır. Ulusal kongrelerin en önemlisi Milli Tıp Kongresidir. 1925 yılından bu yana, ikinci Dünya Harbi yılları hariç, Ankara, İstanbul ve İzmir'de iki senede bir toplanarak çeşitli sağlık konu ve sorunlarını incelemiştir.

Gazete ve dergilerde Bakanlığın hizmetleriyle ilgili olarak yayınlanan haberleri takip ve tespit amacıyla 1945 yılında idari olarak bir Basın Bürosu kurulmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca satın alınacak, bastırılacak ve abone olunacak yayınları ve filmleri inceleyip üzerlerinde karara varmak için 1961 yılında beş kişilik bir "İnceleme Heyeti" kurulmuştur.⁶ Çalışmaları yönetmelikle belirlenen bu heyet her ay toplanmakta, tıp ve sağlık bilimleri ve ilgili bilim dallarına ait gündemdeki yayın ve film konularını toplumsal hizmetler açısından değerlendirilmektedir. Konulara, ilmi teknik ve sağlık eğitimi yönünden bakarak; sağlık hizmet ve programlarına uygunluk derecesine, sağlık personeline sağlayacağı faydaya, öğretim bakımından önemine

ve programlara uygunluğuna göre karar vermiştir. Bu büro tarafından günlük gazeteler ve diğer yayınlar incelenmekte olup, Bakanlığı ilgilendiren haberlerin özeti bir fişe kaydedilerek gereği yapılmak üzere ilgili dairelere gönderilmektedir. Ayrıca zaman zaman bültenler yayınlanarak Anadolu Ajansına, Ankara ve İstanbul gazetelerine verilmektedir.⁶

Bakanlık, Dr. Refik Saydam tarafından 1928 yılında kurulmuş zengin bir kütüphaneye sahiptir. Genel kültür kitaplarının da yer aldığı bu kütüphanede yayınlar telif, tercüme ve yabancı olmak üzere üç kısımdır. Kütüphaneye 1925-1937 yılları arasında Dr. Refik Saydam tarafından kitaplar armağan edilmiştir. Kütüphanede 1972 yılı sonu envanterine göre 12730 adet demirbaşaya kayıtlı kitap, 5000'i aşkın dergi koleksiyonu mevcuttur.⁶

Dr. Refik Saydam Vekilliği döneminde Sıhhiye Müzesi'nin zengin birikiminden yararlanmak maksadıyla Sıhhi Müze Atlası isminde bir kitap hazırlatmıştır. Bu kitapta Ankara Hıfzıssıhha Müzesi, İstanbul Hıfzıssıhha Müzesi ve İstanbul Sıhhiye Müzesi'ndeki tablo, maket, alçı modellerinin ve fotoğraflarının bulunduğu ve o dönemde yaygın olan, frengi, çiçek, sıtma, çocuk hastalıkları konularında bilgilerin yer aldığı 68 sayfalık renkli baskılı bir eserdir. Bu atlas Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin bir yayını olarak basılmış memleketin her yanına, özellikle okullara dağıtılmıştır.²

Sağlık Eğitiminde Halkevleri

Denizli Halkevi

Piyesler ve halkın daha da ilgisini çeken, 1932 yılında "Gazi Hazretlerinin" Anadolu seyahatini gösteren filmin ücretsiz seyrettirilmesi olmuştur. Fakat film gösterilerinin sonraları pek yaygınlaşmadığı anlaşılmaktadır.¹¹

Burdur Halkevi

1939 yılı Cumhuriyet Bayramı öncesinde Tefenni Halkevi Başkanı "İdris Aykon", halka parasız olarak sinema gösterimi yapmak istediklerini ancak filmi temin edecek paralarının olmadığını belirtmiş, filmin kendilerine parasız verilmesini talep etmiştir. 1948 yılında benzer bir talebi Bucak Halkevi yapmış, halkevine kalıcı gelir sağlamak amacıyla bir sinema makinesi istemiştir. Halkevlerinin kimsesiz çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, yoksul hastaların tedavilerinin yapılmasını sağlamak, ilaçlarını temin etmek, köylerden gelen ihtiyaç sahibi hastaların şehir ve kasabalarda tedavisine yardımcı olmak, yoksul işçi ve ailelerine yardımda bulunmak, cezaevlerindeki muhtaç mahkûmları gözetmek, halkın sağlık bilgisini artırmak için yönelik konferanslara ön ayak olmuştur. Afişler asılmış, sağlıkla ilgili filmler hazırlanmıştır. Köye kurulan seyyar sahnelerde temsiller verilmiş, sinema ve projeksiyon makineleriyle halka sağlık ve diğer konularda filmler izletilmiştir.

Temsil Şubesi

Halkevlerinin Temsil şubesi şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyacını gidermekteydi. Gençleri hitabeti düzgün ve güzel konuşmaya hazırlamış, yetenekli gençlere olanak tanımıştır. Geleneksel (Karagöz-Hacivat) kültürel değerlere sahip çıkmıştır. Sabit ve seyyar sinema makineleri gösterimler yapılmıştır. Burdur Halkevi'nin en aktif şubesi Temsil' de 1936 yılında 20 gösteri ile 9825 kişiye erişmiştir. Halka faydalı temalarda ücretsiz sinemalar gösterilirken, "Sinir Hekimi" adlı komedi oyunu 1940'da 11 temsil gerçekleştirmiştir.¹²

Ödemiş Halkevi

Ödemiş Halkevinin sağlık çalışmaları "Sosyal Yardım ve Köycülük Kolları" desteği ile yürütülmüştür. Sosyal yardım şubesi Ödemiş kasabasında fakir hastaların sağlık sorunları ile ilgilenirken, köycülük şubesi Ödemiş köylerinde yaşayan hastaların tedavilerini yürütmüştür. Halkevlerinin sağlık alanında yaptığı çalışmalardan en önemlisi koruyucu sağlık hizmetleridir. Ödemiş halkevinde az görülen hastalıkların muayene ve tedavisi

yapılmakla beraber, asıl olan belirli hastalıklarla kesin mücadeleydi. Bu durum bazı hastalıkların kısmen ortadan kalkmasını sağlarken, güçlü ve sağlam nesiller yetişmesine olanak sağladı. Sosyal Yardım Şubesi Ödemiş Ortaokulunda kimsesiz dokuz gencin yemek ve yatak ihtiyacını parasız muayene ve tedavi işlemlerine karşılamıştır. 1934 yılında sıhhat ve içtimai muavenet başkanlığınca 12 tane sıhhi ve içtimai film gönderilmiştir. Bu filmler ünvanlı bir frengi filmi ile sıtma sıhhi su, verem, sinek tehlikesi, ehemmiyetsiz hastalıkların ihmalî, uzun ve afiyette yaşamının faydası, anne sütünün kıymeti, sağlığı korumaya alışmak, yıkanmanın ehemmiyeti, sıtma mücadelesinde yeni usuller ve çocuk bakımı filmleridir. Bu filmler ücretsizdir. Bu filmlerden bazıları İzmir’de gösterilmiştir. 1935 yılında şube tarafından yoksul hastalara ücretsiz bakım sağlanmış, 1937 yılında klinik ve bakım odaları kurulmuş, bölge doktorlarından muayene saatleri ayarlamıştır. II. Dünya Savaşı süresince Himaye-i Etfal ile birlikte yapılan çalışmalar sonucu 120 fakir öğrenciye çocuk esirgeme kurumunda her gün sıcak yemek verilmiştir. Fakir çocuklara takım elbise, çamaşır, ayakkabı ve çorap dağıtılmıştır. 1947 yılında Halkevinin girişimleri ile Pazartesi ve Salı günleri saat 16’dan 17’ye kadar fakir ve hasta vatandaşlar doktor “Nezahat Okçular” tarafından muayene edilmiştir. Diğer fakir vatandaşlar için ise Diş Hekimi “Rüştü Elbi” ücretsiz muayene hizmeti sunmuştur. Sosyal yardım koluna mensup doktorlar muhtaç haldeki halka ücretsiz ilaç yardımı yapmıştır. 1934 yılında 34 üye ile çalışmaya başlayan Köycülük Kolunda üye sayısı 1935 yılında 53’e yükselmiş, köye sık sık ziyaretler düzenlemiş, doktor, veteriner, dişiçi, ziraatçı, avukatlardan oluşan heyetlerle köylünün sorunları ile ilgilenmiştir.¹³

Sonuç olarak; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında halkın sağlık sorunlarıyla ilgili ciddi mücadeleler verilmiş, ekonomik yokluğun baş gösterdiği hallerde bile halka sağlık hizmeti sunulmak için çaba harcanmış, kısıtlı olanaklar bile olsa halkta sağlığın geliştirilmesi ve toplumun bilinçlendirmesi çabalarına hız verilmiştir. Halkevleri bu ve benzeri halk sağlığı mücadelesinde rol üstlenmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında halkın sağlık sorunlarıyla ilgili ciddi mücadeleler verilmiş, ekonomik yokluğun baş gösterdiği hallerde bile halka sağlık hizmeti sunulmak için çaba harcanmış, kısıtlı olanaklar bile olsa halkta sağlığın geliştirilmesi ve toplumun bilinçlendirmesi çabalarına hız verilmiştir. Halkevleri bu ve benzeri halk sağlığı mücadelesinde rol üstlenmiştir.

Bilgi

Bu araştırma Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Özel Çalışma Modülünde (ÖÇM) yer alan “1928-1973 Yılları Arasında Ülkemizde Sürdürülen Sağlığın Geliştirilmesi Mücadelesinde Halk Sağlığı Temaları: Bütüncül Bakış” başlıklı dönem ödevini içermektedir. Dönem 2 Tıp Öğrencilerinden; alfabetik sıraya göre Begüm Güçlü, Hatice İrem Özgen, Ege Kıyak ve Sezin Şahin’e bu çalışmada gösterdikleri üstün gayretlerinden ve Pamukkale Üniversitesine kazandırdıkları bilimsel destekten dolayı çok teşekkür ederiz.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Nurhan Meydan Acımış: Fikir/Kavram, tasarım, denetleme/danışmanlık, makalenin yazımı, eleştirel inceleme.

Bilge Betül Kılıç: Tasarım, kaynak taraması, makalenin yazımı.

Kaynaklar

1. Dirican R. Prof. Dr. Nusret Fişek’in Kitaplaşmamış Yazıları –I. Sağlık Yönetimi, 13. Bölüm: Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi; 1997.
2. Vergili A. Türkiye’de Modern Tıbbın Kurumsallaşması Ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.
3. Özpekcan M. TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet’in İlk On Yılında Sağlık Politikamız(1923-1933). Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.

4. Tekir S. Sıhhiye Ve Muavenet-İ İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu Ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930). *Belgi Dergisi* 2019;2(18):1301-1326.
5. İlikan-Rasimoğlu CG. İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye'de Nüfus Ve Halk Sağlığı Tartışmalarının Değerlendirilmesi. *Lokman Hekim Dergisi* 2014;4(3):16-21.
6. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. Ankara;1973. pp: 208-215.
7. www.altayli.net [İnternet]. Ak B. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri. İnternet erişimi: 06.01.2020. Available from: <https://www.altayli.net/turkiye-cumhuriyetinde-saglik-hizmetleri.html>
8. Dikmeli H. Türkiye'de Sağlık Teşkilatının Geliştirilmesi Çalışmaları (1923-1938).Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2013.
9. Aydoğan R. 1928-1945 Yılları Arası Halk Sağlığı Hizmetleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, İstanbul,2002.
10. Çeliktemel T, Özge M. Sinema: Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema İle Eğitim Misyonu, Türk Film Araştırmalarında Yeni Yöntemler-12. Ankara; 2016. pp:272.
11. İnan S. Denizli'deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 2000; 25-26: 135-157
12. Özer S. Burdur Halkevi ve Faaliyetleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2015;22: 331-362
13. Güneş G. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ödemiş'te Sağlık (Hastalıklar- Hastalıklarla Mücadele ve Sağlık Kurumları), İzmir Araştırmaları Dergisi 2017;5:33-54
14. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf> (erişim tarihi 1.07.2020)
15. Geray C. Halk Eğitimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları. No: 11, 1970.